

TURKEY

Submission to the United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)

TURKEY

Submission to the United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)

21st Session (11 Mar 2019 - 05 Apr 2019)

Submission by: Network for the Rights of Children with Disabilities (EÇHA -
Engelli Çocuk Hakları Ağı)

Address : Tohum Otizm Vakfı Merkez Mahallesi, Sıracevizler Caddesi,
Zülfikarlar İş Hanı, No: 27 Kat: 3 34381 Şişli / İstanbul / TURKEY

Phone : +90 212 244 75 00

E-mail : sekretarya@echa.org.tr / engellicocukhaklariagi@gmail.com

Web : <http://www.echa.org.tr/>

Contact : Mrs. Özgül Gürel / +90 530 516 23 52 /
ozgul.gurel@tohumotizm.org.tr

Kısaltmalar

AÇSHB	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
EBA	Eğitim Bilişim Platformu
EÇHA	Engelli Çocuk Hakları Ağı
EHK	Engelliler Hakkında Kanun
EYHGM	Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü
KHK	Kanun Hükmüne Kararname
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
ÖERM	Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri
RAM	Rehberlik Araştırma Merkezi
SEÇBİR	İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyolojik Etüt ve Çalışmalar Birimi
TİDBO	Türk İşaret Dili Bilim ve Onay Kurulu
TOHAD	Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
YÖK	Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı

Table of Contents

1. Giriş	4
2. Genel Değerlendirme.....	4
2.1. Mevzuatın Uygulamaya Geçme Sorunu	5
2.2. Politikaları Hayata Geçirmek İçin Gerekli Lojistik ve İnsan Kaynakları Yatırımlarının Yapılmaması.....	6
2.3. Kapsamlı Eylem Planlarının, Stratejik Planların Oluşturulmaması, Oluşturulanların Hayata Geçirilmemesi	6
2.4. Eğitim Hizmetinin Verildiği Kurumlarda Hizmetten Yararlanma Aşamasında Yaşanan Sorunlar ve Hak İhlalleri	7
3. Türkiye Raporunun Madde Bazında Değerlendirmesi.....	9
4. Türkiye Raporunda Yer Verilmeyen Konular Sorunlar.....	24

1. Giriş

Bu rapor, Türkiye'nin BM Engelli Kişilerin Hakları Komitesine sunmuş olduğu rapora karşılık, Engelli Çocuk Hakları Ağı (EÇHA) tarafından gölge rapor olarak hazırlanmıştır. EÇHA, 68 farklı sivil toplum kuruluşunun dahil olduğu bir ağıdır. Ağın temel amacı, engelli çocukların haklarına engelli çocukların Türk ulusal mevzuatından, Türkiye'nin taraf olduğu BM engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesinden ve evrensel hukuk ilkelerinden doğan haklarının kazanılması, kazanılmış tüm hakların uygulamaya geçmesini sağlamak ve hak ihalelerini önlemektir.

EÇHA yukarıda sıralanan amaçlar doğrultusunda, gösterge temelli ve kanıta dayalı izleme ve savunuculuk çalışmaları yapmaktadır. Bu izleme ve savunu gücünü artırmak ve ağa dahil olan STK'lara yaymak, ortak hareket kültürü oluşturarak lobicilik ve farkındalık çalışmaları yapmak, iyi uygulama örneklerini paylaşmak ve çözüm önerileri geliştirmek ağın kullandığı önemli yöntemlerdir.

Ağ, genel anlamda engelli çocukların hakları ve onların maruz kaldığı ihlallerin önlenmesi konusu üzerine odaklanmakla birlikte, sunulan bu raporda özel olarak Türkiye'de yaşayan engelli çocukların eğitim hakkı ve bu hakla ilgili diğer haklar üzerine odaklanmıştır. Ağ; eğitim hakkının engelli bireylerin diğer haklara erişiminde ve o hakların etkin biçimde kullanılmasında anahtar role sahip olduğunu düşündüğü için bu hak çerçevesinde öncelikle çalışmaya karar vermiştir.

Diğer yandan, Uluslararası kuruluşlara raporlamalar yapmak, EÇHA'nın çalışmalarının önemli bir parçasıdır. EÇHA bu doğrultuda, Komitenize sunmak üzere, engelli çocukların eğitim hakkını odak alan bir raporlama çalışması başlatmıştır. Bu çalışmanın ilk ayağında, Türkiye'nin sunmuş olduğu devlet raporuna yönelik genel bir değerlendirme içeren ve Türkiye'ye sorulmasını önerdiği soruların bulunduğu bir ön raporu Temmuz 2018'de Komitenize sunmuştur. Geline bu aşamada EÇHA, nihai gölge raporunu hazırlamış ve aşağıda değerlendirmenize sunmuştur.

EÇHA, bu rapor ve ekindeki sorular sayesinde Türk Devleti ile komite arasında daha yapıcı ve sözleşmenin ruhuna uygun bir işbirliği zemini kurulmasını hedeflemektedir. Bunun yanında, rapor üzerinde verilecek tavsiyelerin, Türkiye'de engelli çocukların eğitim hayatına önemli katkılar sağlayacağını beklemektedir.

Raporun bilgi paylaşımını içeren "Genel Değerlendirme" bölümündeki bilgi ve veriler, EÇHA'nın Milli Eğitim Bakanlığı ile yazışmalar yoluyla elde ettiği verilerden ve daha önce bu konu hakkında Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği tarafından koordine ettiği Engelli Hakları İzleme Grubun temin ettiği verilerden yararlanılmıştır. Bunun yanında, rapor hazırlanırken, Ağa dahil (Türkiye'nin her bölgesine yayılan) 68 örgütün sahada yaşanan sorunlar hakkındaki bildirimleri de alınmış, rapor ekinde sunulan sorularda bu bildirimlerden yararlanılmıştır. Raporunda ifade edilen tüm bilgi ve verilerin kanıtları mevcuttur. Bu verilerin kaynakları, ağda ve ağa dahil STK'larda mevcuttur.

2. Genel Değerlendirme

Türk Devleti, özellikle 1997 yılından başlamak üzere, engelli bireylerin eğitim hakkından yararlanması için önemli çalışmalar yapmıştır. 1997 yılında engellilere yönelik eğitim hizmetlerini düzenleyen 573 sayılı Kanun Hükmüne Kararname (KHK) kapsamlı düzenlemeler getirmiştir. 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun (EHK) özellikle eğitim alanında fırsat eşitliğine vurgu yaparak, engelli bireyin eğitim hakkından mahrum bırakılmayacağı hükmünü getirmiştir. Keza Türkiye raporunda da belirtildiği üzere eğitim hakkı, temel olarak Anayasa'nın 42. maddesi ile garanti altına alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında, Türk Devletinin raporunun 175-178. maddelerinde de belirtildiği üzere kapsamlı yasal düzenlemeler yapılmıştır ve bu düzenlemeler BM EHS ile uyumludur Ancak yine de bugün

için engellilerin Türkiye’de fırsat eşitliği ilkesi kapsamında eğitim hakkından eşit koşullarda yararlandığını söylemek mümkün değildir.

Gölge raporumuzun ilerleyen aşamalarında Türkiye’nin vermiş olduğu raporun eğitim başlığı madde madde ele alındığında bu durum detaylı olarak ortaya konacaktır. Ancak bu bölümünde iddianın dayandığı temel gerekçeleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

2.1. Mevzuatın Uygulamaya Geçme Sorunu

Türkiye’nin geçmişten bu yana engellilerin eğitimi alanında yaşadığı temel sorun, çıkarmış olduğu tüm genel ve özel yasal mevzuat, yeterli oranda hayata geçmemesi sorunudur. Bu bağlamda en temel parametre, eğitim hayatına hiç dahil olamayan engelli çocuklara dair istatistiksel verilerdir. Nitekim bu iddiayı doğrulacak birkaç istatistiksel sonuç mevcuttur.

Türkiye’de eğitim mevzuatına göre bireylerin 12 yıllık eğitimden geçmesi zorunlu iken, engellilerin çok önemi bir kısmı eğitim hayatına hiçbir şekilde dahil olamamaktadır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB)¹ Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün (EYHGM) yaptığı Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010’a göre, engelliler arasında okuma yazma bilmeme oranı 41.60’tır.² Diğer yandan, Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2011 yılındaki Konut ve Nüfus Araştırmasına göre ise engelli nüfusunun %23,3’ü okuma yazma dahi bilmemekte, %19’u okuma yazma bilmekle birlikte, ilkokulu aşamasını bile bitirmemiş durumdadır. **Yani engelli nüfusunun %42,3’ü ilkokul seviyesinde bile eğitime sahip değildir.**

Yukarıda paylaşılan rakamlar, özellikle eğitim alanında yürürlükte olan mevzuatın uygulanamamasında –özellikle engelli bireyler bakımından- ciddi sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır. Şüphesiz ki bu durum, fırsat eşitliğinin bozulmasına ve ayrımcılığa sebep olmaktadır.

Zira Türkiye’de istatistiklere göre (ilk-orta ve lise seviyesindeki) örgün eğitimden toplam 17 milyon 885 bin 248 öğrenci yararlanmaktayken, ilk, orta ve lise seviyesinde sadece 2017-2018 255 bin 169 engelli, kaynaştırma eğitim, kapsamında eğitim görebiliyor. Özel eğitim sınıfları ve özel eğitim okullarında eğitim görebilenler de dahil edildiğinde 353 bin 610 engelli eğitim hayatına dahil olmuş durumdadır. Türkiye’de eğitim çağındaki engelli çocuk sayısı hâlâ tam olarak bilinmemekle birlikte, 2011 Nüfus ve Konut Araştırmasının verilerine göre, Türkiye’de 3-19 yaş arasında en az 480 bin engelli çocuğun olduğu tahmin edilmektedir. **Bu rakama göre, engelli çocukların çok önemli bir kısmı okula dahi gidememektedir. Her ne kadar Türkiye’deki engelli öğrencilerin okullaşma oranı bilinmese de; ulaşılabilen engelli çocukların okullaşma oranının olması gerekenin altında olduğunu göstermektedir.** Bu durumu izah etmek için eğitim yaşamının dışında kalan bu engelli çocukların tümünün hiçbir şekilde eğitim hayatına dâhil edilmeyecek derecede ağır (yatalak, çok ağır zihinsel) engelli çocuk olduğunu iddia edilebilir. Ancak buna karşın araştırma sonuçlarına göre, zihinsel engeli bulunmayan, ortopedik engelli, işitme engelli ve görme engeli bireyler arasındaki okuma-yazma bilmeme oranı yüzde 20’lerin üzerindedir.

Türk eğitim mevzuatı, temel hükümler bakımından (ayrımcılık karşıtlığı, fırsat eşitliği, makul uyumlaştırma, bilgiye ve hizmete erişim vb. açılardan) zengin içeriğe sahiptir. Ancak yasalarda yer alan hükümler idealize edildiği şekillerde hayata geçmemektedir. Engelli bireylerin okuma yazma bilme oranları dahi bunun tipik bir örneğidir. Bu durum, Türk Devletinin, çıkardığı yasaları etkin bir biçimde hayata geçiremediğinin örneğini teşkil etmektedir.

¹ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının adı değiştirilerek Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olmuştur.

² Engelli Bireylere İlişkin İstatistikî Bilgiler, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Araştırma Geliştirme ve Proje Daire Başkanlığı, Mart 2014 Bülteni, s.13

2.2 Politikaları Hayata Geçirmek İçin Gerekli Lojistik ve İnsan Kaynakları Yatırımlarının Yapılmaması

Türk Devleti, engelli çocuklarının eğitim hayatına katılımını sağlamak konusunda isteklidir. Özellikle 2000'li yıllardan bu yana bu konuya ciddi çaba sarf etmektedir. Ancak, bu konudaki istekliliğine karşın, koyduğu hedeflere ulaşmasını sağlayacak, lojistik ve insan kaynakları yatırımlarını gerekli şekillerde yapamamaktadır.

Gölge raporumuzun ilerleyen aşamasında (erişim, eğitim profesyonellerinin sayı ve uzmanlık seviyeleri vb. açılardan) detaylı değerlendirmeler paylaşılacaktır. Ancak sayısal verilerin ötesinde, EÇHA'ya dahil farklı engel gruplarında konusunda faaliyet gösteren, Türkiye'nin her bölgesinden 68 örgütün yapılan tarama toplantısında yaptığı bildirimler bu tezi doğrulamaktadır. STK'ların sahadan yaptığı bildirimlerde, okulların ezici bir çoğunluğunda (Türkiye raporunda iddia edilenin aksine) erişim düzenlemenin hâlâ çok yetersiz seviyede olduğu, okullardaki özel eğitim sınıflarında görevlendirilecek öğretmen bulunmasında sorun olduğu için birçok okulda özel eğitim sınıfının açılmadığı, eğitim materyallerinin yetersizliği bildirilmiştir. Nitekim, ulusal ölçekte ve yerel ölçekte yayın yapan yazılı ve görsel medyada bu konuda birçok haber yer almaktadır.

Bir başka bir durum da, engelli çocukların eğitim hayatında başarıyı artıracak, eğitimin kalitesini yükseltecek her türlü eğitim materyallerinin sağlanması konusunda geçerlidir. EÇHA, gölge raporlama çalışması sırasında resmi bir başvuruyla MEB'in kaynaştırma okullarında bulunan destek eğitim odaları için temin ettiği eğitim materyallerinin sayısal verilerini talep etmiştir. MEB 2017-2018 eğitim öğretim yılında, kaynaştırma eğitimi kapsamında eğitim gören 255 bin 169 engelli öğrenci için sadece 1 milyon 248 bin TL (yaklaşık 200 bin Euro) bedelinde materyal temin ettiğini bildirmiştir.³

2.3. Kapsamlı Eylem Planlarının, Stratejik Planların Oluşturulmaması, Oluşturulanların Hayata Geçirilmemesi

Sözleşmede kabul edilen ve hayata geçirilmesi taahhüt edilen yükümlülüklerin yerine getirilmesinde hükümetin yürürlüğe koyacağı kapsamlı eylem planlarının ve stratejik planların büyük bir önemi bulunmaktadır. Özellikle sivil toplum örgütlerinin katılımı ve işbirliği ile hazırlanacak eylem planları daha da etkin sonuçlar üretme potansiyeline sahiptir. Bu şekildeki çalışma anlayışı sözleşmenin ruhuna da uygundur. Ancak genel anlamda hükümet, Sözleşmeye taraf olduğundan bu yana 2 örnek haricinde genel olarak engellileri kapsayan herhangi bir eylem programı geliştirmemiş, geliştirdiği örnekler de aşağıda detayı açıklandığı üzere hayata geçmemiştir.

Otizm Eylem planı, 24 STK'dan oluşan Otizm Platformu'nun çabaları ve çalışmaları sonucu ürettiği içeriklere dayanarak talep ettiği ihtiyaçlar doğrultusunda hazırlanmıştır. Plan, 2013 Nisan ayında Otizm Eylem Planını taslağı olarak AÇSHB ile birlikte kamuoyuna ilan edilmiştir. Ancak, 2013 yılında ilan edilen plana dair herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Bunun üzerine, zaman içerisinde Otizm Platformundan Otizm Meclisine dönüşen ve 2016 Kasım ayında 83 dernek 7 vakıf ve 6 federasyon tarafından oluşturulan Türkiye Otizm Meclisi adlı en geniş tabanlı sivil hareketin baskısıyla eylem planı yeniden kamuoyu gündemine getirilmiştir. Otizm Meclisinin yaptığı lobi çalışmaları sonucunda³ Aralık 2016 'da Plan, "Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Ulusal Eylem Planı" adıyla 29907 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak ulusal bir mevzuat belgesine dönüştürülmüştür. Plan, otizmlili bireylerin ve

³ Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün EÇHA üyesi Down Sendromular Derneği'nin yapmış olduğu bilgi edinme başvurusuna vermiş olduğu 25.05.2018 tarih ve 80342757-622.01-E10266988 numaralı resmi cevap yazısı

ailelerinin süreçlerini iyileştirmek üzere çeşitli bakanlıklar ve kuruluşlara görevler atayan bir içeriğe sahip olmuştur.

Ancak Resmi Gazete’de yayınlanmasına rağmen otizmlilerin ve ailelerinin hayatlarında olumlu bir değişim bugüne kadar olamamıştır. Türkiye’de yaşayan yüz binlerce otizmlili bireyi ve onların ailelerini ilgilendiren bu plan, ilanından sonrada ikinci bir duraksama dönemine girmiş ve planın öngörülen uygulama sürecinin sonuna gelinen şu günlerde bile ilgili bakanlıkların iç mevzuatlarında ihtiyaç duyulan genelge, yönetmelik vb. düzenlemelere girip yasal zorunluluk haline gelememiştir.

Hatta farklı gerekçelerle yapılan bazı düzenlemelerle plan içeriğine aykırı sonuçlar bile oluşmuştur. Üstelik sadece otizmlilere yönelik gibi algılanan Ulusal Eylem Planı dâhilinde yapılacak olan düzenlemelerin pek çoğu, aynı zamanda diğer özel gereksinimli bireyleri de kapsamakta ve bu yönü ile önemi daha da artmaktadır. Ancak yukarıda da ifade edildiği üzere plan konusunda somut bir adım ne yazık ki atılamamıştır.

Otizm Eylem Planının ortaya koyduğu süreç, Türk Hükümetinin iyi niyetle bir şekilde çalışmalar yapmaya gayret ettiğini ancak buna karşı bu niyeti ve hedefleri gerçekleştirecek stratejik yaklaşım ve planlama konusunda sorunlar yaşandığını ortaya koymaktadır.

Diğer yandan 1 Kasım 2016 tarihinde ilgili makamlarca düzenlenen 2016 – 2020 Kalıtsal Doğumsal Metabolizma Hastalıklarında Eylem Planına dair herhangi bir uygulama hiç yapılmamıştır.

Şüphesiz bu durum engelliler konusunda faaliyet gösteren STK’larda, engelli bireylerde ve onların ailelerinde ciddi hayal kırıklığı yaratmakta ve motivasyonu düşürmektedir. Bu aşamada, hükümetin, yapılan planlama süreçlerine, STK’ları daha etkin bir şekilde dâhil etmesi, uygulanabilir ve verimli planların oluşturulmasını sağlayacaktır.

2.4. Eğitim Hizmetinin Verildiği Kurumlarda Hizmetten Yararlanma Aşamasında Yaşanan Sorunlar ve Hak İhlalleri

EÇHA tarafından gölge rapor hazırlama çalışmaları yapılan izleme çalışmalarında, engelli çocukların eğitim hakkından yararlanmaları sırasında çeşitli hak ihlallerine maruz bırakıldığı görülmüştür. Bu hak ihlalleri, eğitim profesyonellerinden (öğretmen veya idareciler) engelli çocuk ve ailesine, okuldaki engelsiz çocuklardan engelli çocuğa, hatta okuldaki engelsiz çocukların velilerinden engelli çocuğa yönelik olarak gerçekleşebilmektedir.

Yukarıda bahsi geçen olan olayların ne yaygınlık ve yoğunlukta yaşandığını tespit etmek pek mümkün değildir. Çünkü;

- Her şeyden önce birçok aile yaşanan olayları üst idari makamlara şikâyet etmemekte, yargı makamlarına da başvurmamaktadır.
- Adalet sisteminde bu olaylar konusunda ayrıştırılmış bir veri tabanı tutulmamaktadır.
- Diğer yandan MEB, konu hakkında ya bir veri tabanı tutmamakta ya da veri paylaşmaktan kaçınmaktadır. Nitekim EÇHA üyesi Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği’nin (TOHAD) 2013-2016 yılları arasında yapmış olduğu izleme çalışmaları sırasında, engelli öğrencilerin (okula kayıt yaptırılmaması, şiddet, kötü muamele, taciz, istismar vb. konular da dâhil olmak üzere) eğitim hakkının ihlâlini içeren kaç şikâyet başvurusunun MEB’e yapıldığı, bu şikâyetler neticesinde ne gibi kararlar verildiği hakkında bilgi edinme başvuruları yapmıştır. Ancak MEB, yapılan bu başvurulara, kısmen yanıt vermiş ve açılmış ve/veya sonuçlandırılmış bir soruşturma olmadığı cevabını

vermiştir.⁴ Ancak, gerek medya organlarında yer alan haberler ve gerekse de bireysel hak ihlâl bildirimlerine intikal ettiren vakalar, bunun aksini söylemektedir.

EÇHA'nın 2018 Şubat'tan 2018 Kasım'a kadarki süreyi kapsayan medya tarama çalışmalarında, çeşitli konu başlıklarında 18 farklı ihlal olayı haberini tespit etmiştir.

Olayların Kategorisi (Şubat 2018 - Kasım 2018)	
Vakalar	Toplamları
Fiziksel Şiddet	6
Duygusal Şiddet	1
İhmal	3
Sömürü	1
Erişilebilirlik	3
Okula Kayıt Kabul	1
Fiziksel Şiddet ve Cinsel Dokunulmazlığa Karşı İşlenen Suçlar	1
Diğer	2
Toplamları	18

Tablo 1: Engelli Öğrencilerin maruz kaldığı olayları içeren gazete haberleri sayısı

Medyada yer alan eğitim hayatındaki hak ihlali olaylarının tesadüfü olmadığı, her dönem benzer olayların tekrar ettiğini gösteren başka veriler de mevcuttur. EÇHA üyesi TOHAD'ın 2013 yılını kapsayan araştırmasında da benzer ihlal olaylarına rastlanılmıştır. Bahsi geçen bu çalışmada 2012-2013 eğitim yılında toplam 87 haberde, engellilerin eğitim aldığı okul ya da rehabilitasyon merkezlerinde, engellilere yönelik kötü muamele, şiddet ve istismar olaylarına yer verilmiştir. Şüphesiz ki, bu haberler sadece medyaya yansıyan haberlerdir ve buz dağının sadece görünen kısmını oluşturmaktadır.

Yapılan izleme çalışmalarında en dikkat çeken ihlal konusu engelli öğrencilerin maruz kaldığı fiziksel-cinsel-duygusal şiddet olaylarıdır. Özellikle son yıllarda medyada bu tip saldırı, şiddet ve cinsel istismar olaylarını bildiren haberlere daha sık rastlanır olmuş, eğitim hizmetlerinden faydalanma sırasında uğranılan kötü muamele, şiddet ve istismar vakaları da, bu haberler içerisinde ağırlıklı olarak yer bulmuştur.

Engelli birey eğitim ortamındayken (okul, rehabilitasyon merkezi vb.), bu kuruluşların eğitim verilen mekânlar olması ve ayrıca güvenlik mekanizmalarının bulunuyor kabul edilişi sebebiyle engelli yakınlarının izleme alanının dışında kalabilmektedir.

Bu tespitten ardından sorgulanması gereken konu, MEB'e bağlı ve onun denetiminde olan kurumlarda bu tip olayların neden ve nasıl oluştuğudur. Bu bağlamda olası sorun odakları şu şekilde sıralanabilir:

- Her şeyden önce, MEB tarafından ruhsatlandırılan kurumlarda, bakanlık denetimlerinin yeterli yoğunlukta olmadığı akla gelen ilk olasılıklardan biridir,
- Eğitim kurumlarında her kademedeki görev alan kişilerin psiko-sosyal durumları ya denetlenmemekte ya da yetersiz bir şekilde denetlenmektedir.

⁴ MEB Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği'nin 29.11.2013 tarih ve 86839228/622.03/3615480 sayılı cevap yazısı

- Aileler; kötü muamele, şiddet ve her türlü istismara karşı yeterince dikkatli davranmamakta, bu tip olayları önleme ya da yaşandığı anda tespit edebilme konusunda bilgi sahibi değildirler. Zira medya haberlerinden, birçok olayın birden fazla, hatta kimi hallerde sistematik bir biçimde yaşandığı, ancak ailenin bu olayları fark etmediği anlaşılmaktadır.

Ağ üyesi STK'lerden alınan bilgiler ve izleme çalışması verilerine göre; eğitime başlama ya da kademeler arası geçişte yaşanan en önemli sorun, okul idarelerinin engelli çocukların okula kayıtlarını çeşitli sebeplerle reddetmeleridir. Özellikle okul idaresinden başlayan bu direnç öğretmenlere kadar uzanmakta ve öğretmenler de engelli çocukları sınıflarına kabul etmeyebilmektedir.

Engelli öğrencilerin okula kayıt edilmeme ya da bu konuda direnç gösterilmesi sorunu daha çok otizm, hiperaktivite ya da asperger sendromlu engelli çocuklar söz konusu olduğunda sıklıkla yaşanmaktadır. Öte yandan ortopedik engelli çocukların kayıtları sırasında yaşanan sorunlar, erişim sorunlarından kaynaklanmaktadır. Medyaya yansıyan haberlerde, ortopedik engelli çocukların ailenin ikamet adresinden çok uzakta bir noktada bulunan, çocuğun engeline görece uygun olan okullara yerleştirildiği ya da ev adresine daha yakın ama erişim sorunları olan bir okula yerleştirildikleri görülmektedir.

Yukarıda ifade edilen sorunları her yıl kaç engelli çocuk ve ailesinin yaşadığının tespiti mümkün olamamaktadır. Ne yazık ki çoğu zaman aileler, sorunun bildirimini ya da çözümü için ilgili makama ya da bir üst makama yazılı başvuruda bulunmamaktadır. Bu sebeple yaşanan sorunlar kayıt altına alınamamaktadır. Bu nedenle, kaç çocuğun ihlal yaşadığını bütüncül olarak görebilmek ve takip edebilmek mümkün olamamaktadır.

3. Türkiye Raporunun Madde Bazında Değerlendirmesi

Taraf Devlet raporunun 175. paragrafı ile ilişkilidir

Anayasanın 10. maddesi ile, hiç kimseye ayrımcılık yapılamayacağını, vatandaşların eşit haklara sahip olduğunu, hatta engelli kişiler için alınacak tedbirlerin eşitliğe aykırı olmadığı düzenlenmiştir. Yine Anayasa'nın 42. maddesi "Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz" demektedir.

2005'de Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 122. maddesinde yapılan bir düzenleme ile ayrımcılık yasaklanmıştır. Ancak 14 Şubat 2014'te söz konusu madde yeniden düzenlenmiştir. Buna göre ayrımcılık içeren bir eylem ancak nefret saikiyle yapılırsa suç sayılmaktadır. Bu yeni haliyle kanun, pratikte ayrımcılık suçunun cezalandırılmasını olanaksız hale getirmektedir. Çünkü bir kişinin eylemde nefret duygusunun tespiti zor ve hatta bazen imkansızdır. Nitekim kanun değişikliğinden sonra engelliliğe dayalı ayrımcılık iddiası ile herhangi bir mahkemede dava açılmamıştır. Daha önceden görülen az sayıdaki dava da düşmüştür.

Örneğin, Fırat Üniversitesi Teknik Fakültesi'nde öğrenci olan Enver Şahin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) eğitim hakkının ayrımcı bir şekilde ihlal edildiği şikayet etmiş ve (Başvuru No. 23065/12) başvurusu 30 Ocak 2018 tarihinde sonuçlanarak Türkiye aleyhine karar çıkmıştır. Karardan sonra Türkiye'de ne mevzuat ne de idari anlamda herhangi bir değişiklik ise yapılmamıştır.

Özetle, her ne kadar yasal düzenleme yapmak önemli bir gelişme olsa da, yasal düzenlemenin fiili olarak yaşama geçmesi için alınacak birçok tedbir almak gerekmektedir. Sadece yasal düzenleme yapmak ve başkaca herhangi bir çalışma yapmamak (örneğin farkındalık, tazminat mekanizması vb) etkili sonuçlar doğurmayacaktır.

Taraf Devlet raporunun 176. paragrafı ile ilişkilidir

Eğitim Reformu Girişimi'nin raporuna göre (2017) Türkiye'de okulöncesi eğitime erişim son 10 senedir artıyor olmasına rağmen okullaşma oranları hem OECD ortalamasının hem de MEB'in kendine koyduğu hedeflerin oldukça altındadır. Engelli ğrenciler için ise durum daha da vahim bir hal almaktadır. Türkiye'de okul öncesi eğitim zorunlu eğitim kapsamında olmamasına rağmen 3-6 yaş arasında engelli öğrenciler için okulöncesi eğitim "zel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği" ile zorunlu hale getirilmiş, buna rağmen engelli öğrencilerin de okul öncesi eğitime katılım oranları hala oldukça düşüktür. 2017-2018 verilerine göre okul öncesinde kayıtlı engelli ğrenci sayısı 3714 kişidir.

Öte yandan, Milli Eğitim Bakanlığı 2011 yılından beri bütünleştirme eğitimi stratejine geçtiğini bildirmekte ve Sözleşme ilkeleri ile de uyumlu olarak engelli öğrencilerin mümkün olduğunca en az sınırlandırmış ortamda eğitim alması gerektiğini belirtmektedir. Bu ilke, zel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 11. maddesi c bendinde de açıkça ifade edilmiştir. Ancak güncel uygulamalara baktığımızda Milli Eğitim Bakanlığı'nın sınırlı kaynaklarını hala özel eğitim okulları bünyesindeki anasınıflarını açmak veya geliştirmek için harcadığı görülmektedir. Her geçen yıl bu özel sınıfların ve bu sınıflara yerleştirilen engelli öğrencilerin sayısı artmaktadır. 2016-2017 eğitim ğretim yılından yılında 139 tane özel eğitim sınıfı faaliyet gösterirken, 2017-2018 yılında bu sayı 145'e yükselmiştir. Ve 2016-2017 eğitim ğretim yılında kaynaştırma uygulamalarına devam eden okul öncesi ğrenci sayısı 3585 iken bu sayı 2017-2018 yılında 2601'e düşmüştür. Bir yandan kaynaştırma uygulamalarına devam eden ğrenci sayısının düşmesi, öte yandan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin sayısının artması öğrencilerin sınırlandırılmış ortamlara yönlendirildiği riskini ortaya koymaktadır.

Ağ alışmaları kapsamında aldığımız saha bildirimleri, Milli Bakanlığı'na yapılan bilgi edinme başvurularına verilen cevaplar ve akademik çalışmaların sonuçları, okul öncesi eğitimin özellikle kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları açısından sorunlu biçimde ilerlediğini ortaya koymaktadır. Okul ncesi eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin ve idarecilerin kaynaştırma/bütünleştirme eğitimi konusunda yeterli eğitsel becerilere sahip olmaması, okul öncesi eğitim kurumlarının engelli öğrenciler için yeterli donanıma sahip olmaması ve engelsiz ğrenci velilerin engelli öğrencilere karşı olumsuz tutumları ne yazık ki bütünleştirme uygulamalarındaki süreci sekteye uğratmaktadır ve engelli öğrencilerin kaynaştırma uygulamalarında uzaklaşıp özel eğitim uygulamalarına geçmesine ya da okula devam etmemesine neden olmaktadır.

Kaynaştırma/bütünleştirme uygulamalarında görev alan öğretmenlere yeterince hizmetiçi eğitim sağlanmaması, ğrenci okul devamlılık oranlarının takip edilmiyor olması ve öğrencilerin eğitim hakkını ihlal eden ğretmen ve idareciler için yasal yaptırımların yeterince kuvvetli olmaması engelli öğrencilerin ve velilerinin hala sistematik sorunlarla karşılaşmasına neden olmaktadır.

Özetle, zel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri kapsamındaki anasınıfları erken çocukluk eğitiminin temel anlayışı ile ne yazık ki uyuşmamaktadır. 0-6 yaş dönemi bireyin gelişiminin yapı taşlarının olduğu, çocukların gelişimlerinin en hızlı olduğu dönemdir. Bu dönemde engelli çocukların engelsiz akranları ile temas etmesine olanak vermek, çocukların birbirlerinden öğrenerek gelişmelerine imkn sağlayacaktır. Ayrıca birlikte eğitim fırsatı, öğrencilerin birbirleri hakkındaki fikirleri henüz gelişmemişken önyargısız bir biçimde birbirlerini tanımalarına olanak verecektir. MEB müfredatı düşünüldüğünde anaokulu eğitiminde uygulanan müfredat yapısı, zorunlu eğitim çağındaki sınıflarda uygulanan eğitim programlarına göre çok daha esnek bir yapıdadır, diğer bir deyişle daha st kademelerde sıklıkla karşılaşılan rekabetçi akademik yapı ve sınav uygulamaları bu kademede yoktur. Bu esnek yapı, engelli ve engelsiz öğrencileri aynı sınıflarda eğitmek için önemli bir avantajdır. Bu nedenle özel eğitim anaokulu açmak yerine öğrencilerin birlikte eğitim alabildiği anaokulları oluşturmak ve bu okullarda çalışan

öğretmenlerin engelli öğrencilerle çalışabilecek donanıma sahip olmasını sağlamak daha verimli sonuçlar doğuracaktır.

Taraf Devlet raporunun 177. paragrafı ile ilişkilidir

Bu raporun yazıldığı dönemde yapılan medya araştırmasında da görülmüştür ki, gerek makul düzenleme yapmama yoluyla gerekse de doğrudan ayrımcılık yoluyla birçok ihlal haberine rastlanmıştır. Örneğin 29.06.2018 tarihinde Show TV’de yayınlanan haberde okul öncesi eğitim çağındaki bir down sendromlu öğrenci, okul yönetimi ve öğretmenleri tarafından okula kabul edilmemiştir. Bu tür haberler ülke gündeminde oldukça sık yer almaktadır. Okul yöneticileri ya da eğitim profesyonelleri;

- Öğrencinin herkesin gittiği bir okulda öğrenci olmasının mümkün olmadığını,
- Özel eğitim öğretmenlerinin okulda çalışmadığını, çocukla ilgilenecek yeterli personelin bulunmadığını,
- Diğer öğrenci velilerinin bu duruma karşı çıktığını mazeret göstererek, öğrencinin sadece engellilere hizmet veren okullara gitmesini istemektedir.

Dolayısıyla eğitim sistemi her ne kadar bütünleştirme üzerine olduğu iddia edilse de, sistemin bütünleştirme eğitimini yeterince içselleştirmedini gösteren çok sayıda örnek görülmektedir.

Gerek donanım gerekse de eğitim materyalleri bakımından da engelli öğrenciler gerekli desteği alamamaktadır. Okullarda işitme engelli öğrenciler için FM sistemi, sadeleştirilmiş ders notları; görme engelli öğrenciler için kabartma harita, şekil, sesli ders notları vb. destekleyici materyaller ya kullanılmamakta ya da oldukça sınırlı kullanılmaktadır. Örneğin görsel soru bankalarının hem fiziksel hem de sanal ortamlarda hazırlanması bir çözüm yolu iken bu uygulama hayata geçmemektedir.

Bilgiye erişim olanakları ve eğitim uygulamaları dikkate alındığında ve engelsiz öğrencilerin olanakları ile kıyaslandığında, engelli öğrencilerin akademik başarısı düşüklük göstermektedir. Eğitim materyallerine ve bilgiye erişiminin önündeki engellerin kaldırılmaması sebebiyle çok sayıda öğrenci eğitim hayatlarını sonlandırmak zorundadır. Örneğin 2017-2018 eğitim döneminde ortaokulda öğrenim gören kaynaştırma öğrenci sayısı 108.753 iken aynı dönemde bir üst kademedeki öğrenci sayısı 41.318 kişiye düşmektedir. Aradaki öğrenci sayısının neden okullara devam edemediği somut olarak bilinmemektedir. Devletin bu konuda yaptığı bir araştırma da bulunmamaktadır.

Ülke genelinde okullarda var olan destek eğitim oda sayısı, bu odalarda görev alan öğretmen sayısı, destek eğitim odasından faydalanan öğrenci sayısı ve destek eğitim odalarında kullanılan eğitim materyalleri için ayrılan bütçe miktarı bilinmemektedir ve bu bilgiler kamuoyu ile paylaşılmamaktadır.

Öte yandan eğitimin her aşamasında ailelerin aktif bilgilendirilmesi ve eğitimin her aşamada katılımının sağlanması sadece yasal düzenlemelerle sınırlıdır. Başka bir deyişle ailelerin eğitimin her aşamasına katılması hakkında yasal düzenleme varken fiili durumda söz konusu katılım sağlanamamaktadır.

Taraf Devlet raporunun 178. paragrafı ile ilişkilidir

1954 yılında Ankara ve İstanbul’da açılan ilk Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinden sonra bu merkezlerin sayısı hızla artmış, bugün ülke genelinde 238 tane Rehberlik ve Araştırma Merkezi bulunmaktadır. Halen bu merkezler toplam 3 bin 294 personel ile hizmet vermektedir. 2017-2018 eğitim öğretim yılı sonu verilerine göre 645 bin 535 öğrenci bu merkezlerden hizmet almaktadır.

Rehberlik ve Araştırma Merkezleri, özel eğitim ve bütünleştirme sisteminin en önemli bileşenlerinden biridir. Daha önce belirtildiği gibi, engelli öğrenciler ya da risk altında bulunan öğrenciler, özel eğitim ve/veya bütünleştirme hizmetlerinden yararlanabilmek için RAM'larda eğitsel tanılama işlemine tabi tutulur, bu işlem sonucu gerekli özel tedbirler alınarak eğitim sistemine dâhil edilirler. Eğitsel tanılama ve değerlendirme işlemi için RAM'a başvuran bireylerden "engelli sağlık kurulu raporu" isteniyor olması sürecin en önemli problemlerinden biridir. Çünkü bu durum, günümüzde engelli hareketinin artık varlığına ve anlayışına şiddetle karşı çıktığı medikal modelin eğitim sistemi içinde hâlâ takip ediliyor olduğunun en önemli göstergesidir. Oysaki eğitsel ihtiyaçlar tıbbi yetersizliklerin ötesinde tutulmalı ve insan hakları anlayışı çerçevesinde oluşturulmuş eğitim planı ile kişinin zihinsel, fiziksel, ruhsal, sosyal gelişimi, bunlara paralel olarak da akademik yeterlilikleri mümkün olan en üst düzeye çıkarılmalıdır.

Akademik çalışmalara bakıldığında RAM'lar ilgili çeşitli sorunlar da dile getirilmiştir. 2010 yılında yapılan bir çalışmada 0-6 yaş grubu çocuklar için RAM'lardaki değerlendirilme sürecinin güvenilirliği araştırılmış ve RAM'ların bu yaş grubu çocukları değerlendirmek için gerekli ölçme ve değerlendirme araçlarına sahip olmadığı ve bu konuda uzman personelinin RAM'larda yeterli sayıda çalışmadığı belirtilmiştir.⁵

Başka bir çalışmada Özak, Vural ve Avcıoğlu (2008)⁶ RAM müdürlerinin yönlendirme, tanılama, yerleştirme, izleme ve değerlendirme faaliyetleriyle ilgili görüşlerini araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre RAM müdürleri;

- RAM'larda çalışan özel eğitim öğretmenlerinin sayısının yetersiz olduğunu, bu nedenle değerlendirme sürecinde öğrencilere yeterli zaman ayrılmadığını,
- Yine personel yetersizliğinden dolayı öğrencinin ailesi ve öğretmenleriyle yeterince işbirliği yapılamadığını ifade etmiştir.
- Ayrıca değerlendirme için kullanılan ölçme araçlarının eksik ya da güncel olmadığını belirtmiş, kullanılan testlerin bir daha gözden geçirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.
- Fiziksel koşulların yetersiz ve elverişsiz olduğuna dikkat çekmiştir.

Avcıoğlu⁷ tarafından yine RAM müdürleri ile yapılan bir diğer çalışmanın sonuçlarına göre, engelli öğrencilerin kendisine yabancı bir ortamda yine kendisine yabancı bir kişi tarafından teste/değerlendirmeye tabi tutulması kaçınılmaz olarak stres yaratan bir durumdur. Ayrıca, testler ülke genelinde farklı fiziksel koşullarda farklı niteliklere sahip personeller tarafından uygulanmaktadır, dolayısıyla bu farklılıklar da değerlendirme sonuçlarını istem dışı da olsa etkilemektedir.

Öte yandan, RAM'ların fiziksel erişilebilirliğine bakıldığında cevap veren merkezlerin:

- %28,23'ünde (rampa, lif sistemi vb.) fiziksel düzenleme yapılmadığı,
- %49,19 oranında binalarda erişime uygun tuvalet bulunmadığı,

⁵ Bkz. Er-Sabuncuoğlu, M. & Diken, I. H. *Early childhood Intervention in Turkey: Current situation, challenges and suggestions. International Journal of Early Childhood Special Education*, 2 (2), 149-160, 2010

⁶ Bkz. Özak, H., Vural, M. & Avcıoğlu, H. Rehberlik araştırma merkezi müdürlerinin gönderme tanılama yerleştirme izleme ve değerlendirmeye ilişkin görüş ve önerileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 189-206, 2008.

⁷ Bkz. Avcıoğlu, H. Rehberlik ve Araştırma Merkez (RAM) müdürlerinin tanılama, yerleştirme-izleme, bireyselleştirilmiş eğitim programı (BEP) geliştirme ve kaynaştırma uygulamasında karşılaşılan sorunlara ilişkin algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(3), 2009-2031, 2012.

- %75,81 oranında çok katlı binalarda hizmet verdiği, ancak bu merkezlerin %77,66'sında asansör bulunmadığı,
- Asansör bulunanların ise sadece %52.38'i sesli anons sistemine sahip asansör bulunduğu,
- İşitme cihazı kullanan, İşitme engelliler için geniş ve kalabalık mekanlarda seslerin karışmasını engelleyen indüksiyon döngü sisteminin binaların %99,19'unda bulunmadığı görülmüştür.

Yukarıda sıralanan veriler, RAM'ların engelli bireylere yönelik olarak sunduğu hizmet kalitesini öncelikle erişim olanakları açısından sorgulanır hale getirdiğini ortaya koymaktadır.

Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde çalışan personelin sayılarına ve uzmanlık alanlarına baktığımızda da durumun çok iç açıcı olmadığı görülmektedir. Elde edilen verilere göre, RAM'larda en çok özel eğitim uzmanı ve zihinsel engelli uzmanı istihdam edilmektedir, ancak verilere göre bu uzmanlar bile tüm RAM'larda bulunmamaktadır. İşitme engelli uzmanları, cevap alınan RAM'ların sadece yarısında istihdam edilmekte, işaret dili bilen personel ise RAM'ların sadece %33,06'sında bulunmaktadır. Elbette ki bu durum işitme engelli bireylerin eğitsel tanılmasında sıkıntılarla karşılaşıldığını düşündürmektedir. İşitme engelli uzmanının varlığı, işitme engelli öğrencilerle farklı iletişim yollarının denenerek iletişim kurulmasına olanak sağlayacak, böylece öğrencinin eğitsel ihtiyaçları en üst düzeyde tespit edilebilecektir. Fakat eğitsel değerlendirme sürecinde değerlendirme uzmanının yeterliliklerinden dolayı ortaya çıkabilecek herhangi bir iletişim sorununda, öğrencinin eğitim ihtiyaçları da yanlış ya da eksik tespit edilebilir, ilgili kuruma yönlendirilmesi yanlış yapılabilir. Ayrıca sadece işaret dili ile iletişim kurabilen veliler olduğunu da düşünürsek, RAM'ların çoğunda bu velilerle RAM personeli arasında doğrudan iletişim kurulmadığı da görülmektedir.

Yine belirtilen veriler göstermektedir ki RAM'ların büyük bir çoğunluğunda (%60,48) görme engelliler ile çalışabilecek uzmanlar bulunmamaktadır. Bu durum görme engelli öğrencilerin eğitsel değerlendirmesinde ağırlıklı olarak sözel iletişimin kullanıldığı, Braille (kabartma) ile oluşturulmuş dokümanların personel yetersizlikleri nedeniyle istenilen düzeyde kullanılmadığını düşündürmektedir. .

Yine RAM'larda ailelerin başvuru öncesinde ve sonrasında bilgi alabilecekleri birimler bulunmamaktadır. RAM randevuları "RAMDEVU" adı verilen online sistem üzerinden verilmektedir. Ancak internet erişimi olmayan veya bilgi ve eğitim düzeyi bu sistemi kullanmak için yeterli olmayan aileler için sistem yeterince erişilebilir değildir. Yine aynı websitesi görme engelli kullanıcılar için de yeterince erişilebilir değildir.

Taraf Devlet raporunun 179. paragrafı ile ilişkilidir

Eğitim sisteminin en temel öznelerinden biri öğretmenlerdir. Eğitimin niteliği ve kalitesi, büyük ölçüde öğretmenlerin niteliği ve yeterlikleri ile doğru orantılıdır. Eğitim sisteminin içinde yer alacak öğretmenlerin bu nedenle gerek hizmet öncesinde gerek hizmet içinde kaliteli eğitim almaları ve üst düzey bir donanımla eğitim vermeleri şüphesiz ki eğitim hizmetlerinin kalitesini de olumlu yönde etkileyecektir.

Özel eğitim öğretmenlerinin yetiştirildiği lisans programlarının sayılarına baktığımızda, 2015 yılında elde edilen veriye göre 22 üniversitede toplam 8.012 öğrencinin eğitime devam ettiği görülmektedir. Verilen öğrenci sayıları sadece lisans programlarında değil, yüksek lisans ve doktora programlarında okuyan öğrencileri de içermektedir. Fakat özel eğitim alanından mezun olan öğretmenlerin sayısı ne yazık ki okul ve öğrenci sayıları ile karşılaştırıldığında hala ihtiyacı karşılayamamaktadır.

Özel eğitim öğretmen açığını karşılayabilmek için MEB tarafından "Zihinsel Engelliler Sınıf Öğretmenliği Eğitim Kursu" adı altında 540 saatlik sertifika programları düzenlenmektedir. Bu programlar öğretmen eğitimi için kısa sürelidir (lisans eğitimi esnasında öğrencilerin sadece bir akademik yılda, özellikle de son sınıfta, uygulama/staj dersinde geçirdikleri süre sadece 560 saattir) ve sadece sınırlı branşlara (sınıf öğretmenleri, bazı branş öğretmenleri ve emekli öğretmenlere) yönelik olarak düzenlenmektedir. Bu programların niteliğinde çoğunlukla sorunlar vardır. Sertifika programları ile özel eğitim öğretmeni açığında bir iyileşme sağlanmakla birlikte, bir özel eğitim öğretmenin sahip olması gereken temel becerileri kursiyer öğretmenlere kazandırmaktan çok uzaktadır.

Öğretmen atamaları da yine sorunlu uygulamalar arasındadır. Yakın zamana kadar öğretmen yetiştirme lisans programlarında özel eğitim alanı "zihinsel engelliler öğretmenliği", "görme engelliler öğretmenliği", "işitme engelliler öğretmenliği" ve "üstün zekâlılar öğretmenliği" gibi kategorilere ayrılmıştı. Şu an sistemde görev yapan öğretmenlerin çoğu bu programlardan mezun olan kişilerdir. 8 Ocak 2016 yazılı Yükseköğretim Kurumu Başkanlığı kararına göre, özel eğitim alanında branş ayrımı yapmadan bu programların adının da tek çatı altında toplanacağı ve "özel eğitim programı" olarak değiştirileceği belirtilmiştir. Farklı engel guruplarına yönelik formasyona sahip öğretmenlerin tek bir kadro tipinde toplanması ve gerekli alt yapı çalışmaları yapılmadan uygulamaya geçilmesi ciddi sorunlar oluşturmaktadır. Örneğin, işitme engelliler programından mezun olan bir öğretmen özel eğitim öğretmeni olarak görme engelliler okullarına atanmakta ve burada öğretmenlik yapması beklenmektedir. Var olan sınırlı özel eğitim öğretmeni kapasitesinin de bu ve benzer biçimlerde yanlış kullanılması eğitimin kalitesini oldukça etkilemektedir.

Öte yandan kaynaştırma/bütünleştirme uygulamalarında görev alan sınıf ve branş öğretmenlerinin bu uygulamalara ilişkin bilgileri çoğu zaman çok sınırlıdır ve MEB'in hizmetiçi eğitimleri de bu sınırlılıkları ortadan kaldıracabilecek nitelik ve nicelikte değildir. Bütünleştirme uygulamalarında görev alan sınıf ve branş öğretmenleri ile sahada görüşüldüğünde belirttikleri en önemli sorunlardan biri de sınıfta yalnız olmak ve aynı anda hem engelli hem de engelsiz öğrencilerin ihtiyacını yeterince karşılayamamaktır. Velilerin bu noktada çözüm önerisi paraprofesyonellerdir, ancak MEB'in bu yönde bir çalışması bulunmamaktadır.

Okul ortamında bulunan diğer personelin (servis şoförü, kantin işletmecisi, temizlik personeli, güvenlik personeli vb.) de bütünleştirme uygulamaları hakkında bilgilendirilmesi ve eğitilmesi yine bu uygulamalarda karşılaşılan sorunları en aza indirecektir.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri engelli öğrencilerin eğitiminde faaliyet gösteren çok önemli kurumlardır. Bu merkezlerin ülke genelinde var olmaları, çok farklı engel ve yaş gruplarından gelen öğrencilere eğitim hizmeti sunmaları açısından değerlendirildiğinde özel ilgi gösterilmesi ve dikkatle izlenmesi gereken yapılardır. Ancak MEB tarafından çok önemli bir bütçe ayrılan bu merkezlerin eğitim kalitesi sorgulamaya açıktır. Bu merkezlerde görev alan öğretmenler MEB hizmetiçi eğitimlerinden de yararlanamamaktadır. Böylece okullarda ve ÖERM'lerde yürütülen uygulamalarda farklılıklar yaşanmakta ve öğrenciler üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır.

Taraf Devlet raporunun 180. paragrafı ile ilişkilidir

Engelli çocukların eğitim hayatına dâhil olma oranları, son 10 yılda ciddi bir biçimde artmıştır. Hükümet, bu konuda oldukça samimi adımlar atmıştır. Ancak atılan bütün adımlara rağmen, engelli çocukların, okullara kayıt yaptıрма, eğitime devam ve eğitim kademeleri arasındaki aşamalarda önemli sorunları mevcuttur. Türkiye'de son 3 yılda ilk, orta ve lise seviyesinde eğitim seviyelerine dair veriler ve tablolar aşağıda paylaşılmıştır.⁸

⁸ Ayrıca Türk devletinin raporunun ekindeki tablolara ulaşamamıştır.

Eğitim Kategorisi	Yıl	Toplam Öğrenci Sayısı
Özel Eğitim Örgün Eğitim Toplamı /Total of Special Education, Formal Education	2015-2016	288.489
	2016-2017	333.598
	2017-2018	353.610
2015 yılından 2018 yılına oransal değişim		18,42%

Tablo 2: Engelli öğrencilerin sayılarının eğitim kategorilerine göre dağılımı

Bu rakamlara göre 2015 yılından 2018 yılına kadar öğrenci sayısında %18,42'lik bir artış olmuştur.

Türkiye, eğitimde kaynaştırmaya dayalı eğitimi benimsemiş, hedeflemiş bir ülkedir. Bu yüzden toplam öğrenciler içindeki kaynaştırma eğitimi alan engelli öğrenci sayısı önemli hale gelmektedir.

Kaynaştırma Eğitimi	Yıl	Toplam Engelli Öğrenci Sayısı
Kaynaştırma eğitimine dahil olan engelli öğrencilerin yıllara göre dağılımı	2015-2016	201.142
	2016-2017	238.901
	2017-2018	255.169
2015 yılından 2018 yılına oransal değişim		21,17%

Tablo 3: Kaynaştırma eğitimine dahil olan engelli öğrencilerin yıllara göre dağılımı

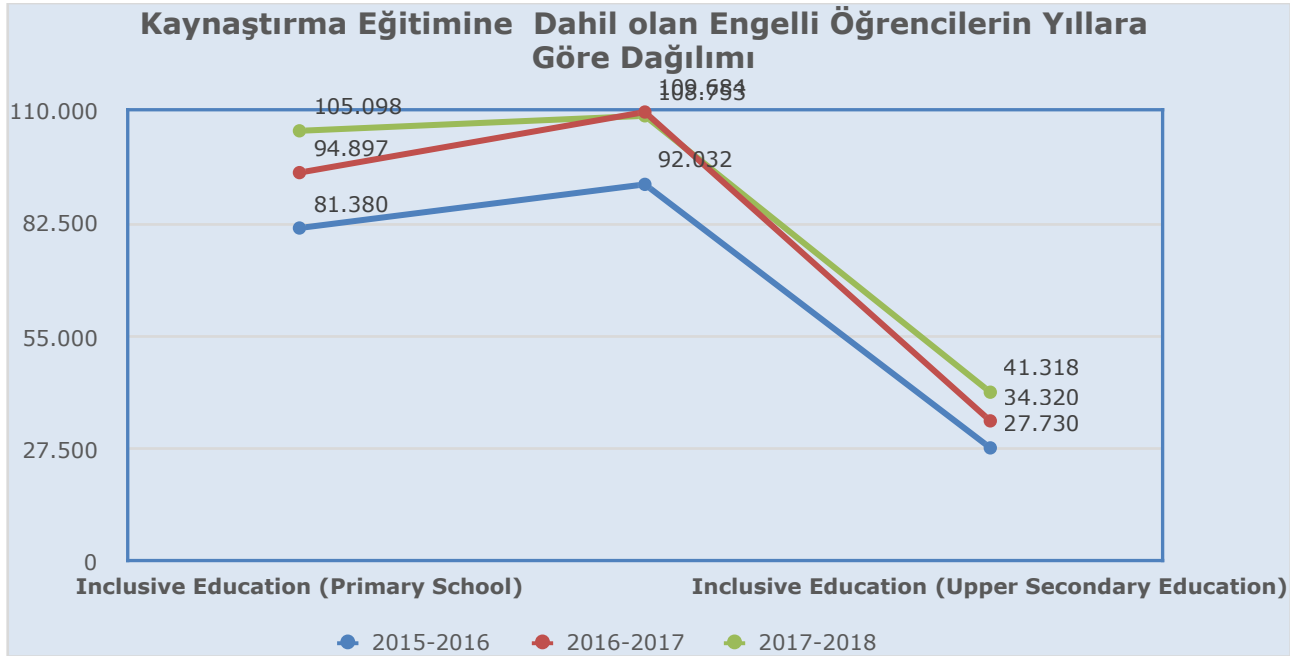
Bu kapsamda, 2015 ile 2018 yılları arasında kaynaştırma eğitimi alan öğrenci sayısındaki artış oranı %21,17'dir. Ancak aynı dönemde özel eğitim öğrencilerdeki artış oranı %18,42'dir. Buna göre kaynaştırma eğitimi oranında genel olarak daha fazla bir artış görülmektedir. Bu durum, Türk eğitim sisteminin kaynaştırma eğitimi temel yöntem olarak benimseme hedefiyle uyumlu olduğunu ortaya koymaktadır.

Ancak bu tablolarda ortaya konulan rakamlarda Türkiye'de engelli çocukların eğitim hayatına katılım oranları artmakla ve yönelim kaynaştırma eğitim yönünde olmakla birlikte sayıların derinlemesine analizlerinde ciddi sorunlar göz çarpılmaktadır.

Nitekim:

a) Daha önce de belirtildiği üzere, 2017-2018 yılı itibariyle, kaynaştırma ve özel eğitime toplam 353 bin 610 engelli eğitim hayatına dahil olmuş durumdadır. Ancak, Türkiye'de eğitim çağındaki engelli çocuk sayısı hala tam olarak bilinmemekle birlikte, 2011 Nüfus ve Konut Araştırmasının verilerine göre, Türkiye'de 3-19 yaş arasında en az 480 bin engelli çocuğun olduğu tahmin edilmektedir. Kaldı ki bu sayısal ölçümden bu yana 7 yıl geçmiş, bu yaş aralığındaki engelli çocuk sayısının daha da artmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bu rakama göre, engelli çocukların önemli bir kısmı okula dahi gidememektedir.

b) İkinci olarak, eğitim hayatına dahil olan engelli çocukların eğitim kademeleri arasındaki geçişleri sırasında karşılaşılan sayısal dalgalanmalar yüksek orandadır. Aşağıda paylaşılan ve 2015-2018 yılları arasındaki kaynaştırma eğitimine dahil engelli öğrencilerin sayısal hareketleri bu durumu doğrular niteliktedir.



Grafik 1: Kaynaştırma eğitimine dahil olan engelli öğrencilerin yıllara göre dağılımı

Grafik 1 incelendiğinde, öğrenci sayılarının doğrusal olmayan bir seyir izlediği ortaya çıkmaktadır. Önceki sayfalarda da görüldüğü üzere ortaokulda eğitim gören engelli öğrenci sayısı, ilköğretimde eğitim gören öğrenci sayısına oranla 2015-2016, 2016-2017 ve 2017-2018 yıllarının tümünde artış göstermektedir. Bu değişimde, hafif zihinsel engelli, otizm, disleksia ya da hiperaktivite grubundaki engelli çocukların, eğitim sistemi tarafından fark edilmemesi ve ancak 4 yıl sonra yani ilkokulun sonunda farkedilerek Rehberlik Araştırma Merkezlerine (RAM) yönlendirilmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak bu durum, çocuğun menfaati açısından çok olumsuz sonuçlar üretmektedir. Zira erken dönem tanısı konulmayan engelli çocuk 4 yıl süresince derslerinde başarısız olmakta ve ileri aşamalara dönük olarak fırsat eşitliğini kaybedebilmektedir. Benzer şekilde, rehberlik-tanılama hizmetlerindeki sorunlar yüzünden birçok engelli çocuğun ilkokula başladığı anda yanlış tanılama yüzünden özel eğitim programlarına tabi tutulmamaları da bir diğer sorundur.

Diğer düşündürücü veri de, ortaokuldan liseye geçişteki engelli öğrenci sayısında yaşanan çok keskin düşüştür. Sayıların izlediği hareketi ortaya koyan grafikte de de görüleceği üzere, öğrenci sayısı 2015-2016 eğitim yılında, ortaokuldaki 92 bin 032'den, çok sert bir düşüş ile 27 bin 730'a, 2016-2017 eğitim yılında ortaokulda 109 bin 684'den daha sert bir düşüşle lise seviyesinde 34 bin 320'ye, 2017-2018 eğitim yılında ise ortaokulda 108 bin 753'den 41 bin 318'e düşmektedir. Her ne kadar bu düşüşte engelli öğrencilerin açık liselere geçiyor olması da bir etkidir. **Ancak engellilerin sadece yüzde 7.70'nin lise mezunu oluşu, ortaokuldan lise aşamasına geçişte, engelli çocukların çok ciddi bölümünün eğitim hayatını terk ettiğini ortaya koymaktadır.**

Şüphesiz ki, bu durumda engelli bireylerin erişim sorunları, ekonomik sorunlar vb. sebeplerin etkili olduğu açıktır. Ancak, eğitim profesyonellerinin olumsuz yaklaşımlarının, fiziksel ve bilgiye erişim ile akranlarla yaşanan uyum sorunlarının da etkili olduğu dikkate alınması gereken önemli faktörlerdir. EÇHA üyesi STK'ların yaptığı geri bildirimlerinde bu tespiti desteklemektedir.

Yukarıda ifade edilen hususlar ve medyada yer alan veri ve bilgiler, olumsuzlukların yıllar içerisinde kronikleşerek devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bu durum da hükümetin sorunun ortaya çıkmasını önlenmesi ya da ortadan kaldırılması konusunda daha etkin tedbirler alması gerektiğini düşündürmektedir.

c) EÇHA tarafından MEB verileri üzerinde yapılan incelemede dikkat çeken bir diğer sorunlu alan ise, engelli öğrencilerin cinsiyete göre dağılımı olmuştur. Bu sorgulamanın temelinde, engelli kız çocuklarının çoklu dezavantajlı oluşu yatmaktadır. Nitekim, Tablo 4’de paylaşılan veriler bu şüpheyi açık bir şekilde doğrulamaktadır.

Eğitim Kategorisi	Yıl	Toplam Engelli Öğrenci Sayısı	Erkek	Kız	Engelli Kız Öğrenci Oranı
Özel Eğitim- Örgün Eğitim engelli Öğrenci Toplamı /Total of Special Education, Formal Education	2014-2015	259.282	160.866	98.416	37,96%
	2015-2016	288.489	179.487	109.002	37,78%
	2016-2017	333.598	210.150	123.448	37,01%
	2017-2018	353.610	224.728	128.882	36,45%

Tablo 4: Engelli öğrencilerin yıllara ve cinsiyete göre dağılımı

Engelli kız öğrencilerin genel toplam içerisinde %36,45 ile %37,96 arasında bir oranda oldukları görülmektedir. Bu rakamsal dağılım, Türkiye’de engelli kız çocuklarının, kronik bir şekilde çoklu ayrımcılığa maruz kaldığını, fırsat eşitliği hakkında yararlanamadığını ortaya koymaktadır. Daha da önemlisi hükümetin bu olumsuz tabloyu ortadan kaldırmaya yönelik gerekli çalışmaları yapmadığı ve etkin tedbir almadığı anlaşılmaktadır. Hükümetin bu sorunu çözmek için özellikle kız çocuklarını kısıtlayan toplumsal önyargılar ile etkin mücadele etmesi, yapacağı tarama çalışmaları ile eğitim hayatından mahrum bırakılan engelli kız çocukları eğitim hayatına dahil edecek her türden etkin mekanizmayı geliştirmesi gerekmektedir.

Taraf Devlet raporunun 181. paragrafı ile ilişkilidir

Hastane eğitim sınıfları özellikle süregelen hastalığa sahip engelli çocukların eğitim hayatından kopmaması için önemli bir uygulama olmakla birlikte amaç hedef ilişkisi bakımından yeterince işlevsel değildir. Özellikle bu sınıflarda farklı yaş gruplarındaki çocuklara aynı öğretmenlerin hizmet vermesi bu noktadaki en önemli olumsuzluktur. Diğer yandan, bu sınıflardaki öğrencilerin yararlanacağı uzaktan eğitim programlarının olmayışı, tedavisi tamamlanan çocukların sömestr dönemlerinde ya da yaz tatillerinde telafi edici programlara dâhil edilmesi sorunların çözümünde önemli bir fonksiyonu yerine getirecektir.

Taraf Devlet raporunun 182. paragrafı ile ilişkilidir

Devlet raporunda da belirtildiği üzere, zorunlu eğitim çağında olan ancak sağlık koşulları nedeniyle (kanser, cam veya kas hastası gibi vb.) okul ortamında eğitimine devam edemeyen öğrenciler için MEB tarafından evde eğitim hizmetleri sunulmaktadır. Evde eğitim hizmetlerinden yararlanabilmek için öğrencilerin en az dört ay süreyle evden çıkmasının mümkün olmadığını gösteren bir sağlık raporuna sahip olmaları gerekmektedir. Bu kapsamda MEB’den evde eğitim hizmetlerinden yararlanan öğrencisi sayısına ilişkin veriler talep edilmişse de ilgili başvuruya yanıt alınamamıştır. Buna karşın medyadan erişilen haberlerde, evde eğitim hizmetlerinden yararlanan öğrencilerin sayılarının yıllara göre dağılımı şu şekildedir:

Evde Eğitim Hizmetlerinden Yararlanan Öğrencilerin Yıllara Göre Dağılımı	
Yıllar	Öğrenci Sayısı
2007-2008	176
2008-2009	1.004

2009-2010	1477
2010-2011	1.582
2011-2012	1962
2012-2013	3.443
2013-2014	4517
2014-2015	5.049

Tablo 5: Evde eğitim hizmetlerinden yararlanan öğrencilerin yıllara göre dağılımı

İzleme çalışması kapsamında STK'lar aracılığıyla sahadan alınan bilgiler doğrultusunda evde eğitim hizmetlerinin verilmeye başlanmasında ve sürdürülebilmesinde bir takım uygulama sorunlarının olduğu belirlenmiştir.

Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

Öğrencinin evde eğitim alabilmesi için ilk başvurunun RAM binalarına fiilen gidilerek yapılması gerekmektedir. Evlerinden çeşitli nedenlerle ayrılamayan öğrencinin ilk değerlendirme için RAM'a götürülmesi çoğu zaman sorun olabilmektedir.

Evde eğitim hizmetleri verecek personel ise gönüllülük esasına göre görevlendirilmektedir. Bu durum öğrencilerin uzun süre öğretmenden mahrum kalmalarına neden olmaktadır. Nitekim medya verilerine (26.02.2014 tarihinde Ankara Gündem Gazetesi'ne) yansıyan bir haberde, Sivas'ta fiziksel engeli ve enfeksiyon riski nedeniyle okula gidemeyen 9 yaşındaki öğrenci için bir senedir evde eğitim hizmeti verecek öğretmenin bulunmadığı ifade edilmiştir.

Diğer yandan RAM, evde eğitim hizmeti alan öğrenciler için sonrasında takip ve izleme çalışması yürütmemektedir. Bu yüzden RAM'ların öğrencinin ailesini de dâhil ederek koordinasyon içinde çalışması gerekmektedir. Ayrıca bu düzenlemeler yapılırken çocuğun ailesinin sosyal kültürel yapısı incelenmeli ve eğitim hizmetleri bu dinamiklerle uyumlu biçimde yürütülmelidir.

Taraf Devlet raporunun 183. paragrafı ile ilişkilidir

Özel eğitim desteği, bakanlığın denetimindeki özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde verilmektedir. Bu eğitimler 2 farklı kapsama sahiptir. Buna göre kaynaştırma ya da özel eğitim sınıflarında okuyan engelli çocuklar okuldaki zamanların dışında bu destek eğitiminden faydalanmakta, diğer yandan kaynaştırma ya da özel eğitim alamayan öğrenciler de doğrudan bu eğitimden yararlanmaktadır. Ancak:

- Her şeyden önce, okullarda örgün eğitime devam edemeyen, sadece özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden eğitim alan engelli çocuklar için aylık 8 saatlik eğitim çok yetersizdir,
- Örgün eğitimden faydalanan engelli öğrenciler hafta içi tam zamanlı olarak okullarda buldukları için özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde verilen destek eğitiminde güçlük yaşamaktadırlar. Çünkü bu merkezler hafta sonu ya çalışmamakta ya da tüm öğrencilere aynı gün hizmet verememektedir.

Yukarıdaki iki maddede ifade edilen sorunların aşılması için Türk devletinin özel tedbirler geliştirmesinde büyük yarar bulunmaktadır.

Taraf Devlet raporunun 184. paragrafı ile ilişkilidir

Yaygın eğitime ilişkin MEB istatistiklerinden elde edilen veriler RAM'lardan ve Bilim ve Sanat Merkezlerinden elde edilen verileri kapsamaktadır. MEB 2017-2018 Örgün Eğitim

İstatistikleri'ne göre bu merkezlerin ve hizmet alan kişilerin sayıları aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

2017-2018 Yılında Özel Eğitim Öğrencileri için Resmi Kurumlarda Verilen Yaygın Eğitime İlişkin İstatistikleri		
Kurum Adı	Kurum Sayısı	Öğrenci Sayısı
Bilim ve Sanat Merkezleri	135	33.720
Rehberlik ve Araştırma Merkezleri	238	645.535

Tablo 6: 2017-2018 yılında özel eğitim öğrencileri için resmi kurumlarda verilen yaygın eğitime ilişkin istatistikleri

Ancak RAM'ların yaygın eğitim kurumu olarak ele alınması tartışmalı bir konudur. Konuya taraf STK'lar, RAM'ların yaygın eğitim veren kurumlar olarak görülmesini eleştirmektedir.

MEB 2017-2018 Örgün Eğitim İstatistikleri'ne göre ayrıca engelli kişiler için yaygın eğitim veren özel kurumlar da bulunmaktadır. Bu kurumlar özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri ile yaygın eğitim veren özel özel eğitim okullarıdır. Bu kurumlara ilişkin veriler aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

2017-2018 Yılında Özel Eğitim Öğrencileri için Özel Kurumlarda Verilen Yaygın Eğitime İlişkin İstatistikleri		
Kurum Adı	Kurum Sayısı	Öğrenci Sayısı
Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi	2.437	403.104
Özel Eğitim Okulu (yaygın eğitim)	37	4.251

Tablo 7: 2017-2018 yılında özel eğitim öğrencileri için özel kurumlarda verilen yaygın eğitime ilişkin istatistikleri

Yukarıdaki tabloda ÖERM'lere ilişkin verilen veriler de yine tartışma gerektiren bir konudur. Çünkü ÖERM'lerden yararlanan birçok öğrenci aslında örgün eğitime devam etmekte ama bu merkezlere destek eğitim hizmeti almak için başvurmuştur. Fakat tabloda belirtilen bu merkezlerden yararlanan öğrenci sayısı destek eğitim ve yaygın eğitim hizmetleri arasında ayırım yapmamış, merkezlerden yararlanan tüm öğrencileri kapsamıştır. Bu nedenle elde edilen verilerin kapsamı tartışmaya açıktır.

Medya verilere baktığımızda ise yaygın eğitimde de ihlallerin var olduğu görülmektedir. 12.05.2014 tarihinde 1 Son Dakika Gazetesi'nde yayınlanan haberde, İzmir'in Aliaga ilçesinde bulunan halk eğitim merkezinde, ilçeye bağlı bir köyde yaşayan tek zihinsel engelli öğrenci için aşçı çırağı kursu açıldığı, ancak müfettişler tarafından denetlendikten sonra kursun içeriğinin bu öğrenci için uygun olmadığına karar verilerek kursun kapatıldığı ve kursu açan müdürün de uyarı cezası aldığı bildirilmektedir. Aslında iyi uygulama örneği olarak görülebilecek bu çalışmanın öğrenciyi ve ailesini mağdur edecek şekilde sonlandırılması ve öğrencinin eğitimi için alternatif çözümler üretilmemesi, ilgili müdürün de mesleki açıdan takdir edilmesi gerekirken cezalandırılması maalesef eğitim sisteminin hâlâ aksayarak işlediğini göstermekte, sistemde çalışan idareci ve denetleyicilerin de eğitimin temel bir insan hakkı olduğu anlayışına uzak kalarak çalıştıklarını göstermektedir.

Taraf Devlet raporunun 185. paragrafı ile ilişkilidir

Görme engelli öğrencilere ve öğretmenlere Braille formatlarda kitaplar ücretsiz olarak dağıtılmaktadır. Ancak bu kitaplar her ders için basılmamaktadır. Özellikle sayısal dersler ve müzik branşına ait kitaplar Braille formatlarda kullanıcılara ulaşmamaktadır. Bunun yanında; basımı yapılan kitaplarda oldukça fazla yazım hatası bulunmaktadır. Bu durum, kitapların basımı yapılmadan önce yazım hatalarının özenli bir şekilde kontrol edilmediği sonucuna ulaştırmaktadır. Ayrıca mürekkep baskılı kitaplarda bulunan görsel öğeler için betimlemeler yapılmamaktadır.

Örneğin, bir Sosyal Bilgiler kitabında "Aşağıdaki karikatürü inceleyerek verilen soruları yanıtlayınız" türü bir ibareye rastlanmakta; fakat ilgili görsel betimlenmediği için görme engelli öğrencinin bu soruları yanıtlaması söz konusu olmamaktadır. Öte yandan, 2018-2019 eğitim - öğretim döneminde, 2018 Kasım'da alınan saha bildirimlerine göre; halen görme engelli öğrenci ve öğretmenlerin kitapları tam ve eksiksiz biçimde dağıtılmış değildir. Görme engelli öğrenci ve öğretmenlere dağıtılan kitaplar zamanında kişilere ulaştırılmamakta, bazı branşlar için kitap basımı yapılmamakta, gönderilen kitaplarda oldukça fazla yazım hatasına rastlanmakta ve görsel öğeler betimlenmemektedir.

Taraf Devlet raporunun 187. paragrafı ile ilişkilidir

Bakanlığın yayımladığı rehber kitaplarda bütünleştirmenin temel mantığı ne yazık ki tam anlamıyla aktarılamamakta, ayrıca medikal yaklaşımın izleri kitaplarda kolayca görülmektedir. Örneğin, "Okullarımızda Neden, Nasıl, Niçin Kaynaştırma" başlıklı rehber kitapta "kaynaştırmaya ihtiyacı olan bireyler kimlerdir?" diye bir bölüm bulunmaktadır, bu bölümde yer alan tanımlar arasında "görme yetersizliği olan birey" ya da "hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey" gibi ifadeler kullanılmıştır. Bu ifadeler, kişilerin eğitsel becerileri yerine fizyolojik yetersizliklerine odaklanan tanımlamalardır ve bu durumlara sahip olan öğrencinin neyi yapıp neyi yapamayacağı çok keskin ifadeler ile kitaplarda anlatılmıştır. Öğretmenleri kaynaştırma/ bütünleştirme uygulamalarına hazırlamak için yayımlanan bu kitaplarda bütünleştirmenin temeli oluşturan bireysel farklılıklar ve bu farklılıklara göre düzenlenen uygulamalardan (bireysel eğitim planı) yeterince bahsedilmemiştir.

Öte yandan, 2011-2013 tarihleri arasında uygulanan Özel Eğitimin Güçlendirilmesi Projesi kapsamında "Eğitimde Bütünleştirme Uygulamaları Üzerine Öğretmen Kılavuzları", "Mesleki Eğitim ve Teknik Eğitimde Bütünleştirme Uygulamaları", "Engelsiz Okul Modelleri için Standartlar ve Performans Göstergeleri için Bir Yol Haritası" başlıklı kitaplar yayımlanmıştır. Bu kitaplar bütünleştirme yaklaşımını çok iyi bir biçimde aktaran yayınlardır, ancak bu yayınlarda anlatılan yaklaşıma uygun hizmetiçi eğitimlerin yapılmaması yayınların etkili biçimde öğretmenlere ulaşmasına neden olabilmektedir.

Taraf Devlet raporunun 188. paragrafı ile ilişkilidir

Fatih Projesi kapsamında görme engelli bireylere yönelik herhangi bir ilerleme söz konusu değildir. Eğitim kurumlarındaki görme engelli öğrenci ve öğretmenlere geçmişte dağıtımı yapılan tabletler erişilebilirlik olanaklarına sahip değildir. Aynı şekilde, okullara kurulan etkileşimli tahtalarda da ekran okuyucu, ekran büyültme yazılımı gibi destek düzenlemeler bulunmamaktadır. Diğer taraftan, Fatih Projesi'nin kapsamında içerik sağlayan platformlardan oluşan ve öğrencilere ders modülleri, uygulamalar, ders kursları ve elektronik ders materyalleri sağlayan, Eğitim Bilişim Platformu (EBA Platformu) (www.eba.gov.tr) da hem içerik, hem de kullanılabilirlik bakımından erişilebilir değildir. Zira internet sitesi ve mobil uygulamalar evrensel web erişilebilirlik kurallarına göre tasarlanmamıştır. Bu konuda yapılan iyileştirme çalışmaları da profesyonel bir plan çerçevesinde değil, bazı STK'ların gönüllü girişimleriyle ilerlemektedir ki; bu da görme engelli öğrenci ve öğretmenlerin EBA'yı interaktif biçimde kullanabilmesi için hiç yeterli değildir. Aynı şekilde; EBA'da bulunan ders kitapları erişilebilirlik olanaklarından

tamamen yoksundur ve bu materyallerin erişilebilir şekilde sunulması yönünde somut bir ilerleme olmamıştır.

Video ve resim gibi görsellerin betimlenmemesi de bu içeriklerden görme engelli öğrenci ve öğretmenlerin yararlanmasını engellemektedir.

Son olarak; EBA Ders adlı öğrenci ve öğretmenlerin etkileşim kurabildiği platformda karşılaşılan erişilebilirlik sorunları oldukça büyük boyuttadır. Bu bölümün, ekran okuyucu yazılımlarla kullanım verimliliği oldukça düşük seviyededir. EÇHA üyesi Eğitimde Görme Engelliler Derneği'nin 2017 yılında gerçekleştirdiği anketin sonuçları da yukarıdaki bilgileri doğrular niteliktedir. Bu ankete göre az gören engelli öğrencilerin sadece %10'u ders kitapları ve videoların erişilebilir olduğunu ifade etmektedirler. Aynı şekilde EBA web sitesini erişilebilir bulanların oranı da %30 seviyelerindedir.

Taraf Devlet raporunun 189. paragrafı ile ilişkilidir

Eğitim kurumları da dahil olmak üzere kamusal binaların erişilebilir bir şekilde inşa edilmeleri hakkındaki ilk düzenleme 1997 senesinde İmar Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle gündeme gelmiştir. Buna karşın 2005 senesine kadar erişilebilir alanların oluşmaması sebebiyle Engelliler Hakkında Kanun da düzenleme yapılmış ve fakat söz konusu Kanun'un erişilebilirliği düzenleyen maddeleri 5 kez değiştirilmiştir. Erişilebilirliğin kamusal alanla sağlanması için idareye 7 yıl süre verilmiş daha sonra bu süre 3 yıl daha uzatılmıştır. Erişilebilirliğin denetimi ise her ilde kurulan kurullara verilmiş ve yapılan denetimlerde sorun bulunması durumunda idari para cezalarının kesileceği belirlenmiştir. Ancak 10 yıl ekstra tanınan süre sonunda eğitim kurumları da dahil olmak üzere hiçbir kamusal alana ceza tatbik edilmemiştir.

Yeni yapılan binalarda dahi erişilebilirlik kurallarına uyulmadığı denetleme raporlarında ortaya çıkmaktadır. Eski yapılar için ise sembolik çalışmalar sürdürülmüştür. Örneğin 2014 senesinde okullarındaki erişilebilirliğin sağlanması amacıyla Türkiye'deki 81 ilden 78'inde birer okul seçilmiş ve söz konusu düzenlemeler için toplam (yaklaşık) 850 bin Euro bütçe ayrılmıştır. Halbuki Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2013-2014 dönemindeki verilerine göre birinci, ikinci ve üçüncü kademe 56.506 okul bulunmaktadır. Bunlardan 78'i için kısmi düzenleme yapmak erişilebilirlik konusuna yeterince önem verilmediğinin somut bir göstergesidir.

Öte yandan 56.506 okulun erişilebilirliği hakkında tam olarak bilgi sahibi değiliz. Dolayısıyla bu okullardan kaç, hangi kişiler açısından uygun koşullar ihtiva etmektedir sorusu da henüz yanıt bulmuş değildir. Ancak medyaya yansıyan birçok haberde eğitim kurumlarındaki erişilebilirlik durumunu tahmin edebilmekteyiz. Zira sıklıkla asansörü olmayan okullarda eğitim alan çocukların ebeveynleri tarafından kucakta taşındığı haber konusu olmuştur.

Engelli bireylerin eğitim hayatları sırasında ihtiyaç duyabilecekleri yardımcı araç ve gereçlere ulaşımın önünde de ciddi engeller bulunmaktadır. Şöyle ki,

- Görme engelli bireyler kabartma (Braille) alfabeye basılmış ders kitapları ve notlara ulaşamamaktadır,
- Az görenler için büyüteçli gözlük ve tahtalara yeteri kadar bulunmamaktadır,
- Sesli ortamlara kaydedilmiş eğitim materyalleri bulunmamaktadır,
- Sesli kütüphane olanakları yeteri kadar geliştirilememiştir,
- Görme ve işitme engelli bireyler için oluşturulmuş bir bilgisayar ve internet altyapısı ve benzer uygulamalar yeteri kadar gelişmemiştir,
- İşitme engelli bireyler için eğitim mekânlarında FM kulaklık sistemi kullanılmamaktadır,

- Ders içeriklerinde yalın, basit ve görsel anlatımlı obje ve materyallerin yeteri kadar bulunmamaktadır.

EHK'na göre 07.07.2018 tarihine kadar öğrencilerin ulaşımında için kullandığı servislerinin erişilebilir hale getirilmesi zorunludur. Ancak halihazırda söz konusu servislerin erişilebilirliğinden bahsetmek de mümkün değildir.

Ulaşım sistemleri, kentsel alanlar, okulların fiziki koşulları, bilgi ve bilgi teknolojileri ile iletişim yöntemlerinde tedbirlerin yeterince alınmaması ve dolayısıyla devletin yükümlülüklerini yerine getirmemesindeki sonuçlar engelli kişilerin eğitim istatistiklerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Engelli kişiler ile diğer kişilerin okuma-yazma bilmeme oranında ciddi farklar bulunmaktadır. Engelli kişilerin okuma-yazma bilmeme oranı %41,60 iken diğer bireylerde bu oran %5,78'dir.

Taraf Devlet raporunun 190. paragrafı ile ilişkilidir

Kademeler arasındaki geçişlerin sınavlarında erişilebilirlik katı kurallara bağlıdır. Farklı ihtiyaçları olan öğrencilere aynı yöntemler uygulanmaktadır. Örneğin çoklu engele sahip Murat Kefeli adlı öğrenciye görme fonksiyonunda kayıp sebebiyle sadece okutman/işaretleyici personel verilmiş, işitme kaybı dikkate alınmamıştır. 2010 senesinde açılan davanın sonucunda mahkeme, sınavı düzenleyen idarenin makul uyumlaştırmanın yapılmaması sebebiyle tazminat ödemesine karar vermiştir.

Öte yandan okuyucu, işaretleyici gibi sınavlarda destek personeli olarak görev yapan kişilerin nitelikleri de tartışma konusudur. İngilizce sınavlarında İngilizce bilmeyen ya da matematik terimlerine hakim olmayan ya da ilgili alandaki terminolojiye aşina olmayan kişilerin destek personeli olarak hizmet vermesi öğrencinin sınav başarısını olumsuz yönde etkilemektedir.

Diğer yandan çeşitli yetenek sınavlarıyla öğrenci kabul eden bazı okullar, engelli birey yetenek sınavını kazanmış olsa dahi kişinin engeli sebebiyle okul kaydını yapmamakta, eğitim hayatını engellemektedir. Örneğin, görme engelli öğrenci Ceyda Evrim Çam'ın sadece görme engelli olduğu için konservatuvarın müzik bölümünde eğitim alması engellenmiş, iç hukuk yollarının tüketilmesinin ardından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) müracaat edilmiş (Başvuru No. 51500/08) ve AİHM, ayırmacılığın yasaklanması ile ilgili 14. maddesi ile eğitim hakkının garanti altına alınması ile ilgili 1. protokolün 2. maddesini ihlâl ettiğine karar vermiştir.

Taraf Devlet raporunun 195. paragrafı ile ilişkilidir

Özel eğitim sınıflarında, özel eğitim okullarında ve özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan öğretmen sayısı ve niteliği açısından ciddi yetersizlikler mevcuttur.

MEB, 2009 yılından sonra özellikle zihinsel engelli sınıf öğretmenliği alanında yaşanan bu açığın kapatılması için özel bir uygulamaya gitmiştir. MEB çıkardığı bir Yönetmelikle⁹ ilkökul öğretmenliği vb. başka bir alanda görev yapan öğretmenlerin, 90 saatlik bir sertifika programından geçerek özel eğitim öğretmenliğine geçmesine olanak sağlanmıştır. Ancak MEB'in yaptığı bu işlemler, yargıya intikal ettirilmiştir. Nitekim "Danıştay 2. Dairesi'nin 12.04.2013 tarihli kararıyla da iller arasında özür durumundan yapılan alan değişikliği işleminin yürütülmesinin durdurulmasına karar vermiştir."¹⁰ MEB, bunun ardından konu hakkında yeni bir

⁹ Bkz. Talim ve Terbiye Kurulu'nun 80 No'lu kararı <https://www.turkiyeegitim.com/talim-terbiye-kurulu-80-sayili-karari-guncellendi-50158h.htm> (erişim tarihi: 20.11.2018)

¹⁰ MEB Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü'nün 20.12.2013 tarih ve 43501582/774.01/3924194 sayılı duyurusu, <http://www.memurlar.net/haber/440818/> (erişim tarihi: 20.11.2018)

düzenleme getirerek, 540 saatlik bir sertifika programından geçen sınıf öğretmenlerinin zihin engelliler öğretmenliğine geçiş yapabileceği yönünde yeni bir uygulama başlatmıştır.¹¹

Ancak yapılan bu değişiklikte sertifika ders saati arttırılsa bile, uzmanlığı olmayan bir alanda özel eğitim öğretmenliğine geçiş yapan öğretmenlerin, ne derece başarılı olacağı uygulamanın başladığı günden bu yana tartışmalı bir konudur.

Söz konusu uygulama 2009 yılından bu yana devam etmektedir. Nitekim EÇHA izleme çalışmaları kapsamında MEB'den alınan verilere göre sadece 2017-2018 öğretim yılında 3020 öğretmen alan değiştirerek özel eğitim öğretmeni olmuştur.

MEB'in yaptığı bu uygulamalar bu alanlarda lisans eğitimi almış uzman eğitimci açığını ortaya koymaktadır. Akla ilk olarak yükseköğretim kurumlarından mezun olacak uzmanlar yoluyla bu açığın kapatılıp kapatılamayacağı sorusunu getirmektedir. Ancak yakın zamanda bu açığın, yeni mezun olacak eğitimcilerle kapatılması olası görünmemektedir. Zira YÖK'e bağlı üniversitelerin, bu alanlarda her yıl verdiği mezun sayısı ihtiyacı karşılayacak derecede değildir.

Bu veri değerlendirilirken bir hususun gözden kaçırılmaması çok önemlidir. YÖK tarafından yetiştirilen uzmanlara, sadece MEB'e bağlı özel eğitim sınıfları ya da özel eğitim okullarında ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu uzmanlar, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde de istihdam edilmektedir. Yani uzman eğitimci arzı, özel kurumları tarafında da kabul görmektedir. Kaldı ki, MEB'in ihtiyacı karşılayacak derecede bir engelli öğretmen atama yapması için tek seferde, büyük ölçekli bir öğretmen kadrosu açması mümkün görünmemektedir.

Yukarıdaki saptamadan da anlaşılacağı üzere, özel eğitim uzmanı açığı sorunu, sadece MEB okullarının değil, özel eğitim kurumu niteliğindeki özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri için de geçerlidir. Bu kurumlardaki uzmanların, kimi zaman, eksiklikler yüzünden, (örneğin bir özel eğitim uzmanı yerine, eğitimin bir psikolog tarafından verilmesi gibi) başka branşlardan uzmanlar tarafından karşılandığı sıkça dillendirilmektedir.

Taraf Devlet raporunun 196. paragrafı ile ilişkilidir

İşaret dili konusunda gerekli mevzuatın mevcut olması, engellilik ile ilgili diğer alanlarda olduğu üzere istenilen sonuçları vermemiştir. Türk İşaret Dili Sözlüğü 2012 yılında ve ikinci genişletilmiş baskısı 2015 yılında basılmış, Sağırlar Okulunun 1.sınıfları ve öğretmenleri için Türk İşaret Dili Dersi Öğretim Materyalleri 2016 yılında basılmıştır. 2006 yılından 2018 yılına kadar geçen sürelerden de anlaşıldığı gibi kullanılan işaret dilinin yöresel farklılıklarında ve tartışmalarla dolu geçen süreçte ciddi zaman kaybedilmiştir.

Eğitim metot ve şekillerindeki standardizasyon sözlükle sağlanmıştır fakat standart bir eğitim materyali olmadığı için sadece sözlüğün olması yeterli gelmemektedir. Hazırlanan 120 saat ve üstü (200 saat) işaret dili kurslarında akademik boyut ve üniversiteler olmadığı için çoğunlukla hedeflenen yeterlilik sağlanamamıştır. Bu eğitimler ve sertifikalandırma sadece MEB'e ve modüler programa bağlı kalındığından ve bu modüller oluşturulurken üniversitelerden ve STK'lardan yerince görüş ve destek alınmadığı için öğretimde sağır kültürü, sağır toplumu, işitme engelli-sağır bireylerin farklılıkları, işitme kaybı çeşitleri (koklear implant vb.) konularına yer verilememiştir.

Bunun sonucu olarak çoğu öğretmen "sağır kültürü" ve yukarıda saydığımız gruplar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadan ders vermektedir. Bir kısım usta öğretici, sadece Türk Dil Kurumu sözlüğünden öğretim yapmakta, pratik çalışmalarına yeterli önemi vermemektedir.

¹¹ MEB İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü'nün 10.12.2013 tarih ve 68898891/903/3769756 sayılı alan değişikliği duyurusu, http://personel.meb.gov.tr/meb_ys_dosyalar/2013_12/11043959_alandeikiiki.pdf (20.11.2018)

EÇHA'ya bağlı STK yöneticileri, tercümanlar, eğitimciler tarafından Türk İşaret Dili Bilim ve Onay Kurulu'nun (TİDBO) yapısının kapsayıcı, objektif ve adil olmadığına ve işleyişinin hantal olduğuna dair bildirimler yapılmıştır.

Taraf Devlet raporunun 197. paragrafı ile ilişkilidir

MEB tarafından Türk İşaret Dili Sözlüğü hazırlanmış olmasına rağmen nitelikli, alana hâkim eğitimci yetersizliği sorunu mevcuttur. AÇSHB geçtiğimiz yıllarda her yıl işaret dili tercümanı ataması yapmıştır. Ancak ataması yapılan tercümanların hangi kriterlere göre seçildiği, işaret dili eğitimcilerinin kimler olduğu belirsizdir. Atama yapılan tercüman sayısı da çok yetersizdir. Bugün için AÇSHB'nin İstanbul İl Müdürlüğünde dahi bir tercüman bulunmaktadır.

Türkiye genelinde yaşayan işaret dili tercüman sayısı sorununun MEB'e bağlı Halk Eğitim Merkezlerinden 200 saatlik kurslardan mezun olan kişiler tarafından düzeleceğini düşünmek gerçekçi değildir. Bu kurslardan mezun olan kişilerin tercüman olarak görev yapması en çok işitme engellilere zarar vermektedir. Adliye-Karakol-Hastane ve benzeri kurumlarda doğru çeviri yapılmadığı ve çevirilerin eksik, yanlış, yetersiz olduğundan farklı mağduriyetler yaşandığını ve çoğaldığına dair bildirimlerin giderek arttığı gözlemlenmektedir.

Taraf Devlet raporunun 199. paragrafı ile ilişkilidir

"Özel Eğitimin Güçlendirilmesi" Projesi bütünleştirme/kaynaştırma uygulamalarının öğretmenlere BM EHS ilkeleri doğrultusunda aktarılabilmesi için önemli bir çalışmadır. Proje boyunca üretilen tüm yayınlarda bütünleştirmenin temelleri öğretmenlere anlatılmaya çalışılmış, hizmetiçi eğitimlerle de bu yayınlar öğretmenlere ulaştırılmıştır. Ancak proje bitiminden sonra Bakanlıkta yapılan uygulamalar ne yazık ki bütünleştirme uygulamalarını teşvik eder nitelikte değildir. Örneğin, proje bileşenlerinden biri mesleki ve teknik eğitimde bütünleştirme uygulamalarının artırılmasına yöneliktir. Bu bağlamda Mesleki Eğitim ve Teknik Eğitimde Bütünleştirme Uygulamaları" adlı kılavuz hazırlanmış, pilot okullardan seçilen öğretmenler bütünleştirme uygulamaları konusunda eğitilmiştir. Ancak Bakanlık daha sonra ilgili genel müdürlüğünün 25.02.2015 tarihli genelgesi ile bu liselerde özel eğitim sınıflarının açılmasına ve hafif düzeyde zihinsel engelli veya otizmli öğrencilerin bu sınıflara yerleştirilmesine karar vermiştir. Önemli finansal kaynaklar aktarılarak yapılan bu projelerin çıktılarının sürdürülebilir kılınmaması, strateji belgelerindeki hedeflerin takip edilmemesi ne yazık ki sıklıkla karşılaşılan bir durumdur.

Yine bu proje kapsamında, RAM'lardaki değerlendirme araçlarının yenilenmesi hedeflenmiş, yeni testlerin adaptasyon süreçleri ve uygulayacak olan personellerin eğitimleri tamamlanmış olmasına rağmen testler RAM'larda kullanılabilir hale getirilmemiştir.

Ayrıca Bakanlıkta görev alan orta ve üst seviye bürokratların sık rotasyonu, projelerde edinilmiş bilgi ve deneyimlerin yeni görevlendirilen personele etkin biçimde aktarılmasını engellemekte, yapılan faaliyetlerin sürdürülebilir olmasını engelleyerek eğitimin kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir.

4. Türkiye Raporunda Yer Verilmeyen Konular Sorunlar

4.1. Bazı spesifik engel türü ya da engel türleri için eğitim ortamında gerekli tıbbi altyapı oluşturulmamış durumdadır. Özellikle ağır besin alerjileri bulunan çocuklar, ağır diyabeti bulunan çocuklar için okullarda uygun beslenme altyapıları oluşturulmamaktadır. Bu tip hastalığı olan çocuklar eğitim gördüğü okullarda sağlık personeli bulundurulması önemli hatta bazı durumlarda hayati bir durumdur. Bunun yanında, bu çocuklara uygun hizmet verebilecek hastanelere yakın okullara kayıt edilebilmesine olanak sağlayacak mevzuatın olmaması da diğer bir sorundur.

4.2. Türk eğitim mevzuatında sağlık kurulu raporlarının belirli dönemlerde tekrarlanması gerekmektedir. Ancak bu rapor süreçleri çok ciddi bürokratik engeller içermektedir. Raporların alınması için engellilik ile ilgili olmayan branş doktorlarının imzasının da talep edilmesi süreci yorucu ve geciktirici bir hale getirmektedir. Diğer yandan sağlık personellerinin (alan dışı doktorlardan da imza talep edildiği için) engellilik alanında yanlış derecelendirmeler yapmasına sık sık şahit olunabilmektedir. Bu yüzden sağlık kurullarına girecek sağlık profesyonellerin engellilik ve patolojisi hakkında hizmet içi eğitim almaları gerekmektedir.

4.3. Engellilerin eğitim hayatındaki doğrudan olmasa da dolaylı yoldan etkileyen bir konu da, okullarda okutulan ders kitaplarında engelliler hakkında verilen içerikten kaynaklanan sorunlardır. Zira ders kitaplarındaki içerik, toplumsal algı ve tutumu şekillendirmekte, bu algı ve tutum, engelliye bakış açısını, ona verilen hizmetlerin niteliğini etkilemektedir. Bunun yanında bu içerik, okullarda okuyan engelsiz çocukların engelli çocuklara yaklaşımını da etkilemektedir.

EÇHA üyesi TOHAD, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyolojik Etüt ve Çalışmalar birimi (SEÇBİR) ortaklığı ile 2013-2014 eğitim yılında okutulan ilkö, orta ve lise yıllı ders kitapları taranmıştır. Yapılan bu çalışma 2017 yılında tekrarlanmış ve ilk çalışmada elde edilen sorunların neredeyse aynı şekilde devam ettiği görülmüştür.

Yapılan ilk araştırma kapsamında, 2013-2014 eğitim-öğretim yılında okutulan 1-8. sınıf Türkçe, 1-3. sınıf Hayat Bilgisi, 4-8. sınıf Sosyal Bilgiler ders ve öğrenci çalışma kitapları ile 4-12. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi, 9. sınıf Sağlık Bilgisi, Ortaöğretim Sosyoloji, 8. sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi, Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları ders kitapları incelenmiştir. Bu çerçevede toplamda 68 kitap¹² incelenmiştir.

Araştırma sonucunda ulaşılan sonuçlardan bazıları şöyledir:

- Kitaplarda üç kavramın (engelli, sakat ve özürlü) kullanımına bakılmıştır. Bu üç kavramında kitaplarda genellikle "eksiklik", "hastalık", "kusurluluk" ve "bakıma ve yardıma muhtaç olma" bağlamında ele alındığı saptanmıştır
- Görseller açısından ise; toplam 20 adet tekerlekli sandalye görseli, 6 adet baston/ değnek görseli ve 5 adet görme engelli görseli raporlanmıştır. Bu görsellerde engelliler, genellikle aciz ve yardıma muhtaç olarak resmedilmişlerdir. Görsellerde engellileri toplumsal yaşamın içinde resmeden birkaç olumlu örneğe de rastlanmıştır.
- Ders kitaplarında engelli ve sakat bireyler "sıradan birey" olarak görülmemektedir. Sağlık-hastalık ikiliği üzerinden, engellilik bir hastalık olarak görülmekte, çoğu yerde (özellikle Sağlık Bilgisi ders kitabında) "hastalık" kavramıyla ilişkilendirilerek kullanılmaktadır.
- Engellilik kitaplarda genellikle "Farklılıklarımız" başlığı altında ele alınmaktadır. Kitaplarda "kusurlarına/eksikliklerine rağmen" engelli bireylerin farklılıklarını kabul etmek gerektiği gibi acıma duygusu ve ifadelerine yer verilmektedir. Bu tür ifadeler engelliliğe dair olumsuz kalıp yargıları pekiştirici niteliktedir.
- İncelenen kitapların genelinde, özellikle Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi kitaplarında engelli bireyler yardıma muhtaç toplumsal grup olarak görülmekte, "hasta, yaşlı, güçsüz, yoksul, düşkün, yetim" gibi kavramlarla bir arada kullanılmaktadır. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitaplarında engellilikle ilgili rastlanan 5 örneğin tamamında engellilik muhtaçlık ile ilişkilendirilmektedir. .

¹² Taranan kitapların listesi. Kitabın eklerine ulaşmak için bkz. www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls (erişim tarihi: 20.11.2018)

- Türkçe ders kitaplarında, özellikle okuma metinlerinde kör/sağır/dilsiz olarak nitelenen karakterlere yer verildiği saptanmıştır. Bu karakterler de kör/sağır/dilsiz olmalarına rağmen "iyi insanlar" olarak resmedilmektedirler.
- Sakatlık terimi, daha çok "kaza sonucu sakat kalma" gibi tıbbi kavramsallaştırmalarda yer almaktadır. Sakat bireyler bakıma muhtaç kimseler olarak görülmekte ve onlara destek olmak gerektiği öğütlenmektedir.
- Kitaplarda sık rastlanan bir örüntü, "engellilerin topluma kazandırılması" ifadesidir. "Topluma kazandırma" yaklaşımı, engelliliğe yönelik yardım ve acıma kalıp yargılarını besler niteliktedir. Ayrıca bu yaklaşıma göre, sorunun kaynağı engelli kişidir. Hâlbuki engellilik bir insan hakları meselesidir ve toplumun tüm unsurlarını kapsamaktadır.